

HET LAND VAN HERLE

*Tijdschrift en contactorgaan
voor beoefenaars en vrienden van de historie van oostelijk Zuidlimburg*

Op historische verkenning **«in het Loan» en «op de Gier»** *te Heerlen* *)

De feestvierende „Laanderstraat” behoort uit een oogpunt van onze plaatselijke benamingen niet alleen tot één van de oudste van Heerlen, maar heeft bovendien zijn inbreng geleverd bij de totstandkoming van de naam van onze stad. Bekend zijn de naamgevingen „in het Loon”, „op het Loon”, „op het Overloo”, in het dialect: „i gen loan”.

Bij de pogingen, aangewend om een aanvaardbare verklaring van de naam „Heer-len”, „Heer-lo” te geven, mogen we ons beroepen op twee gezaghebbende oud-Heerlenaren n.l. dr P. Tummers, lector in de Naamkunde te Nijmegen en de oud-docent J. J. Jongen. In zijn bijdrage: „De rode-namen in Nederlands Limburg”, verschenen in de „Mededelingen van de vereniging voor Naamkunde Leuven-Amsterdam” van 1967, toont de heer Tummers aan, dat het bewoningsproces in de Frankische tijd zich langs en nabij het dal van de Geleen van zuid naar noord ontwikkeld heeft, waarbij hij spreekt van „zeer oude namen als Heerlen en Welten”. Hij stelt, dat ten oosten hiervan een uitgestrekt bosgebied gelegen moet hebben, dat sinds de 10e eeuw stilaan gerooid werd ten behoeve van bewoning. „Welten” is gevoeglijk af te leiden van Wald-heim, dit is het tehuis in het bos, waarbij de Frankische kerkpatroon Sint Martinus nog een bewijs-element aandraagt.

Aansluitend hieraan bewijst de heer J. J. Jongen, oud-voorzitter van de historische kring „Het Land van Herle”, in een artikel over „Plaats- en riviernamen in onze streek” (1962, 9-12), dat het achtervoegsel -lo zoals dat in de naam „Heer-lo” voorkomt, de betekenis heeft van „bos”. Ter illustrering vermeldt hij Venlo (veenbos), Boekelo (beukenbos), Elsloo (elzenbos).

---

*) Samengesteld op verzoek van het Actiecomité feestviering 50-jarig bestaan kerk „Laanderstraat”, mei 1973.

Parallel hieraan kan deze woordsamenstelling op „Heerlen” worden toegepast. In het Loon (dialect „i gen loan”) heeft zodoende de voor de hand liggende betekenis van „in het bos”. Dit „loan” moet het overblijfsel zijn van een groter bos, dat blijkbaar de plaats ingenomen had van de Romeinse nederzetting. Het behoorde aan de heer = gezagsdrager, die ook de toegangswegen bezat. Deze werden heerwegen genoemd, omdat de heer er tol kon heffen. De Herenweg onder Heerlerheide en Nieuwenhagen leidde door of naar het bos van de heer: Heer-lo (Heer-len). Zo zien wij, welke belangrijke rol de buurt naam „i gen loan” bij de naamvorming van onze stad eeuwen geleden heeft vervuld.

Er is een tweede interessant gezichtspunt aan te wijzen in de buurt naamgevingsgeschiedenis van „het Loan”. Wanneer men de kadastrale leggers, opgemaakt in 1779 ten behoeve van de grondbelasting, raadpleegt, valt het op, dat het „Loan” niet vermeld wordt als „buurtschap” of dorpsrotte. De leggers verdeelden Heerlen in negen belastingwijken. Als derde in de rij staat op de bruin-leren rug vermeld de „Weegscheysrotte”, omvattend de wegenscheiding (dit is de omgeving van het kruispunt Geleenstraat, Valkenburgerweg, Geerstraat en Kruisstraat), de Linde, de Bek, de Geer en Terworm. Het is duidelijk, dat de benaming „de Geer” hier óók het „Loan” en omgeving omvat. Degenen, die eigendommen bezaten „Over ’t Laan”, „Op ’t Laan” zoals Machiel Bosch, erfgenamen Frans Lennartz, Johan Hendrik Bloem, Nicolaas Penners, erfgenamen Winandus Merkelberg, stonden geregistreerd onder „de Geer”. Bij raadsbesluit van 3 oktober 1863 werd de gemeente in tien wijken ingedeeld. Tot wijk C behoorde het „Loan”. Ik geef de volledige opsomming van deze wijk-indeling, omdat de bewoners van de „Laanderstraat” hierin grotendeels hun huidig parochie-gebied zullen herkennen.

„Wijk C liep van af het laatste huis van wijk B ter linkerzijde langs de Geleenstraat met medeneming van den Weegscheid en de Linde links op en rechts af tot aan den Weyenbroeker- en Lindeweg, vandaar den weg van Maastricht na tot aan den Dauvenrader allée langs Dauvenrade, Terworm, Gitsbach, Overste Worm, Ten Eschen, Eijkholtermolen, Eykent en de pachthoeve Geleen en daar weder dezen groten weg volgende tot aan de Wegscheid, dan links op tot aan de Laandergats, vervolgens langs den Geer links op en rechts af, weder terug op den grooten weg en dezen regtsvolgende tot aan het huis van Jan Pieter de Hesselle” (zie Th. Janssen: Wegen en woningen in oud-Heerlen, in historisch tijdschrift Het Land van Herle 1954, 40-42).

De benaming „der Gièr, Gier of Geer” slaat op een in een punt uitlopend stuk land of grond, hetgeen ter plaatse het geval is dáár, waar de huidige Laanderstraat en Geerstraat elkaar ontmoeten. Aan dit topografisch ontmoetingspunt heeft men een Kruisbeeld geplaatst, beschreven door O. Vandeberg in zijn artikel Kruisen en Kapellen in Heerlen (Het Land van Herle 1962, 77).

Hetzelfde straten-ontmoetingspunt constateren we bij „a genne Bek” dáár, waar de Bekkerweg en de Akerstraat bij elkaar komen. Hier heeft zich eveneens een in een lange punt uitlopend terrein gevormd, waar men naderhand ook een Kruisbeeld plaatste.

De vraag ligt voor de hand, wanneer de benaming „de Geer”, „op de Geer”, ontstaan is. Dit moet samenhangen met het ontstaan van de „Laandergats” als afsplitsing van de Geer, die tot dan een andere benaming moet hebben gehad. Het onderzoek, ingesteld in het oude kaartenmateriaal, de Leggers van de 18e eeuw, de Gichtregisters en de notariële akten van diezelfde tijd, heeft tot nu toe niet het gewenste resultaat opgeleverd. Wel staat vast, dat in de notariële dokumenten herhaaldelijk sprake is van een „huys genaemt op den Geer”, met „ackerlands op Schinkelsteeg” zoals in de akte van notaris Frens van 27 april 1717. Zolang men deze lokale plaatsaanduiding tegenkomt, zou men kunnen aannemen, dat de Laandergats als voorloopster van de Laanderstraat bestond. Op een kaart van 1845 treffen we de benaming aan „weg genaamd Laandergats”, die uitloopt in de Hoppersgraaf (= Parallelweg). De huidige Stationstraat-west heette de Schinkelsteegweg. Ook de „Eykenderweg” komt erop voor. Het terrein achter de huidige pastorie wordt aangeduid als „op het Overloo”.

Bij het zoeken naar een aanvaardbare verklaring van het gegeven, dat de „Laanderstraat” als aftakking van de Geerstraat is ontstaan, moeten we ons een ogenblik bezighouden met **de romeinse bewoningsperiode ter plaatse**. Ik beperk mij in dit verband tot de vermelding, dat de grote heerbaan, die vanuit het noorden Coriovallum binnenkwam, met zijn as gelegen was tussen de huidige Geerstraat-oost en de Honigmanstraat-west. Er zou een uitvoerige vondstenbeschrijving van authentieke bewijsstukken te geven zijn, maar dit zou ons verhaal té uitgebreid maken. In het historisch tijdschrift Het Land van Herle van 1967 vindt men een chronologische vondstenlijst van de noordelijke woonsektor van romeins Heerlen (blz. 51), met daarnaast een plattegrond van de woonwijk „Laanderstraat”, waarop de vindplaatsen staan ingetekend. Laat ik, samenvattend, er het volgende van zeggen.

Binnen dit woongebied zijn verschillende pottenbakkersovens in bedrijf geweest als onderdeel van de regionale aardewerfabricage met Coriovallum als exportcentrum; voorts bouwresten, een openbare waterput, allerhande soort aardewerk en tamelijk veel resten van romeinse begraafplaatsen: alles tesamen duidend op leven, sterven en begraven van de bewoners in deze wijk.

Van het romeinse vondstenmateriaal vermeld ik het volgende:

- 1906 – bouw huis Schillings aan de Geerstraat; een romeins graf met als bijgiften diverse soorten aardewerk, 2 glazen flesjes en een olielampje;
- 1919 – bouw huis L. Crijns aan de Geerstraat; een graf, waarin enige stukken aardewerk;

- 1927 – bij grondwerkzaamheden t.b.v. de tunnelbouw onder de spoorlijn in het en verlengde van de Geerstraat; enige graven met een aantal stuks aardewerk en een olielampje;
- 1932 – op het grafveld aan de Geerstraat; een kruikje van witgrijs aardewerk en 2 bronzen munten van de keizers Nero (54-68) en Hadrianus (117-138);
- 1946 – bij het inkuilen van aardappelen; resten van romeins aardewerk uit de 2e en 3e eeuw op het hoekpunt van de Geerstraat en de Promenade;
- 1961 – achter het pand Dohmen, Geerstraat 46, tijdens verbouwingswerkzaamheden; een romeins graf van tegulae (dakpannen), waarin een bronzen schaal en diverse stukken aardewerk;
- 1966 – op het hoekpunt Geerstraat-Laanderstraat; romeins aardewerk;
- 1967 – bij de nieuwbouw van de AMRO-bank op de hoek Geerstraat-Geleenstraat; een met hout beschoeide waterput, waarin aardewerk uit de 1e eeuw;
- 1967 – op de N.O.-hoek van de Geerstraat en de Promenade, nabij de voetgangerstunnel onder de eerstgenoemde straat; aardewerk en dakpanfragmenten.
- 1970

Uit een en ander volgt, dat de niet-romeinse Geerstraat ten opzichte van de Laanderstraat het dichtst gelegen was bij de romeinse hoofdweg Xanten-Heerlen-Aken. Dat voorts romeinse kultuurresten langs of nabij de latere Geerstraat aanwijsbaar zijn, hetgeen van de Laanderstraat niet gezegd kan worden.

Het hoofdwegenstelsel wijzigde zich na de romeinse periode enigszins ter plaatse. De N.Z. weg-as werd iets naar het westen verlegd, zodat de huidige Bekkerweg-Kruisstraat-Geerstraat de functie overnam in het toen reeds eeuwenoude verkeer van Aken-Heerlen-Sittard-Gangelt en verder in noordelijke richting. Mogelijk heeft

deze verlegging te maken met de terreingesteldheid ter plaatse. Onder het romeinse bestuur liep de N.Z.-verbinding dwars over de bultvormige verhoging waarop de vicus ontstond. In de Frankische tijd kwam de N.Z.-verbinding in de west-flank te liggen van dit bultvormige terrein, hetgeen meer beschutting gaf. Hoe dit ook zij: de Geerstraat promoveerde tot verbindingstracé voor het verkeer van noord naar zuid en vice versa. Het schijnt, dat zij eertijds, tesamen met de Kruisstraat en Bekkerweg, de naam „Akerweg” droeg. Dit moet in elk geval in een periode geweest zijn, toen de

Monstrans geschonken door de fam. de Wendel

nieuwe „Akerstraat”, waaruit „de Bek” ontstond, nog niet was aangelegd. De Geerstraat liep uit op „aan de Zeswegen”, een punt van samenkomst van zes wegen, ter plaatse dáár, waar ongeveer het spoorwegviaduct nabij de O.N. Mijn I ligt. Zij hield de richting aan naar de Heerenweg.

De bewoning heeft zich dan ook in de loop der tijden hoofdzakelijk langs de Geerstraat afgezet en niet langs de Laandergats. Uit notariële akten van de 18e eeuw kan zulks voldoende blijken. Anderzijds vormde er zich geen aaneengesloten bewoning, omdat in de dokumenten steeds sprake is van huizen met moestuinen, weiden en vee, met andere woorden boerderijen.

Uit het voorafgaande kan men stellen, dat het romeinse wegenbehoefte te Heerlen indirect heeft bijgedragen tot het ontstaan van de Geerstraat als hoofdroute-onderdeel in de latere N.Z.-verbinding. In de uitgave „Heerlen in oude ansichten” kan men zich aan de hand van vier foto’s een voorstelling vormen van het bewoningsaspect van de Geerstraat rond het jaar 1900, rond 1920 en 1930 (blz. 120-123). Overigens geeft deze uitgave een chronologisch beeld van de stratenaanleg vlak in de nabijheid van de „Laanderstraat” zoals de Saroleastraat, de Oranje Nassaustraat, de Honigmanstraat (o.a. raadsvergaderingen van 1 september en 4 oktober 1903; 19 maart 1904).

Al met al blijft de vraag onbeantwoord, wanneer en waarom in het Loan op een bepaald moment de behoefte bestond om de Laandergats aan te leggen. Zij liep uit op de Hoppersgraaf - richting Esschenderweg, sneed de latere Looierstraat, daarna een voetpad (dat nu de Eikenderweg is) en iets verderop de oude Eikenderweg, die in 1848 in meer noordelijke richting omhoog en op de „Zeswegen” uitkwam. Er lag in dat jaar nog geen huis aan de Laandergats. Met de aanvang van de mijnbouwindustriële periode van Heerlen, einde 19e eeuw, ging de „Laandergats” sterk aan betekenis winnen. De Geer-

Familiewapen de Wendel

straat raakte vol gebouwd en men moest omzien naar bouwrijpe terreinen. De bouwvereniging „Samenwerking” voerde het bewoningsbeleid in het Eijkenderveld. Tijdens de gemeenteraadsvergadering van 17 oktober 1922 werden enige straatnamen gegeven aan de toen gereed gekomen 166 woningen.

De naam „Laandergats” werd bij raadsbesluit van 20 november 1923 gewijzigd in „Laanderstraat”. Doorslaggevend zal hierbij geweest zijn het feit, dat de nieuwe, nu een halve eeuw bestaande, parochiekerk aan de Laandergats gebouwd werd. En zo zien we, dat in de benaming „Laanderstraat”, als wijk-aanduiding bedoeld, nu ook de „Geerstraat” is begrepen. De geschiedenis heeft omgekeerd zijn loop genomen: van „i gen loan” naar „op de Geer” en van „Geerstraat” naar „Laanderstraat”!

Rond het kerkgebouw heeft ook de hedendaagse geschiedenis zijn sporen achtergelaten. Menigeen zal het opgevallen zijn, dat achter in de kerk, onder het oksaal, een wapenstein is aangebracht. Meestal treft men in recent gebouwde kerken geen familie-wapenstenen aan. Er zit hierin dan ook een stuk traditie verscholen, vermengd met het contemporaine gebeuren.

Dit wapen, dat van de familie de Wendel is, ziet er heraldisch als volgt uit: van keel (rood) met drie hamers van zilver met steel van goud, twee gekruist geplaatst, de derde vertikaal en omgekeerd en onderling verbonden met een lint van lazuur (blauw); hieronder een kanon van goud geplaatst als dwarsbalk; het schild omzoomd met een zilveren rand.

Het is voldoende bekend, dat de uit Lotharingen stammende industriële familie de Wendel eigenaresse is van het Oranje-Nassau-mijnen concern in Heerlen. In een lijvig boekwerk, dat ir C. Raedts mij vriendelijkerwijs ter inzage gaf, zijn de grote activiteiten, die deze familie sinds 1704 van geslacht op geslacht aan de dag legt, beschreven onder de titel: *La maison de Wendel de mil sept cent quatre à nos jours. Deux cent cinquante ans d'industrie en Lorraine* (Paris, 1958). Bij de totstandkoming van de kerk heeft de familie de Wendel door een flinke financiële bijdrage de bouw ervan bevorderd. François de Wendel (1874-1949), expansief van karakter, welbespraakt en zeer communicabel, heeft zijn roepnaam blijvend verbonden aan de parochiepatroon Franciscus van Assisië.

In het bedrijfstijdschrift van de Nederlandse Steenkolenmijnen „Steenkool” van 24 februari 1949 wijdde de heer C. Raedts een „in memoriam” (blz. 83) aan de op 12 januari 1949 te Parijs overleden François de Wendel, weldoener van de nu feestvierende parochie. Onder het rectoraatschap van pater Manuel Louwe werd van 24-31 oktober 1948 het 25-jarig bestaan gevierd.

De familie de Wendel schonk in 1953 een gouden monstrans. De lunula wordt gedragen door zes uitslaande vleugelen van engelen met een „Sint Franciscus” in aanbidding in de middenpartij onderaan. Bij bijzondere kerkelijke feestelijkheden werd deze kostbare

monstrans gebruikt alsook tijdens de jaarlijks terugkerende dagen van de „Altijddurende Aanbidding”. De relatie de Wendel-„Laanderstraat” bewijst hiermee zijn eigentijds karakter in deze Heerlense stadswijk.

Een nieuwe halve eeuw begint in sterk gewijzigde sociaal-economische lokale kaders. De sluiting der Oranje-Nassau-mijnen wordt een geschiedkundig feit. De schrijvers van dit nieuwe hoofdstuk in de parochie-geschiedenis zijn wij zelf: niemand anders doet het voor ons. Er ligt een creatieve taak op uitwerking te wachten, waarbij de inzet van eenieder welkom is.

„De Laanderstraat” ad multos annos!

L. VAN HOMMERICH.

Bronnen:

Gemeente-archief Heerlen.

Gichtregisters, notariële akten, leggerboeken, kaartenverzameling; notulen schepensbank - gemeentebestuur, correspondentie - 18e-20e eeuw.

Persberichtencollectie, Gem. archief Heerlen.

Publikaties in „Het Land van Herle” - vanaf 1950.

Enkele gegevens uit het verleden van Nieuwenhagen¹⁾

1. *De bevolkingsgroei van Nieuwenhagen tussen 1810 en 1940.*

De eerste opgaven van het inwoneraantal van de gemeente Nieuwenhagen treffen we aan in de gemeentebegrotingen van 1810 tot en met 1813, volgens welke de gemeente 950 inwoners telde. De gemeentebegroting van 1814 spreekt echter nog maar van 650 inwoners, waaruit blijkt dat deze cijfers niet al te betrouwbaar zijn.

De eerste betrouwbare gegevens treffen we aan in de statistische opgaven inzake de bevolking uit 1815. Volgens deze opgaven telde Nieuwenhagen op 15 januari 1815: 896 inwoners. Het aantal inwoners was in deze opgaven ingedeeld naar leeftijd en wel als volgt:

beneden 1 jaar:	26;	van 30-40 jaar:	145;
van 1- 7 jaar:	96;	van 40-50 jaar:	99;
van 7-14 jaar:	115;	van 50-60 jaar:	60;
van 14-21 jaar:	129;	van 60-70 jaar:	19;
van 21-30 jaar:	207;	boven 69 jaar:	geen.

Nieuwenhagen had toen dus 573 inwoners beneden 30 jaar, 304 van 30 tot 60 jaar en slechts 19 boven de 60, waarvan zelfs geen enkele ouder dan 69 jaar.

Volgens de staat der bevolking op 31 december 1820, telde Nieuwenhagen 943 inwoners, 452 mannen en 491 vrouwen.

Dit aantal was op 31 december 1835 gestegen tot 1096 en op 15 oktober 1836 tot 1111, 541 mannen en 570 vrouwen.

Op 1 januari 1844 was dit cijfer echter gedaald en wel tot 1089, als volgt over de gemeente verdeeld:

Bovens Nieuwenhagen: 471 inwoners,

Dorpstraat: 318 en

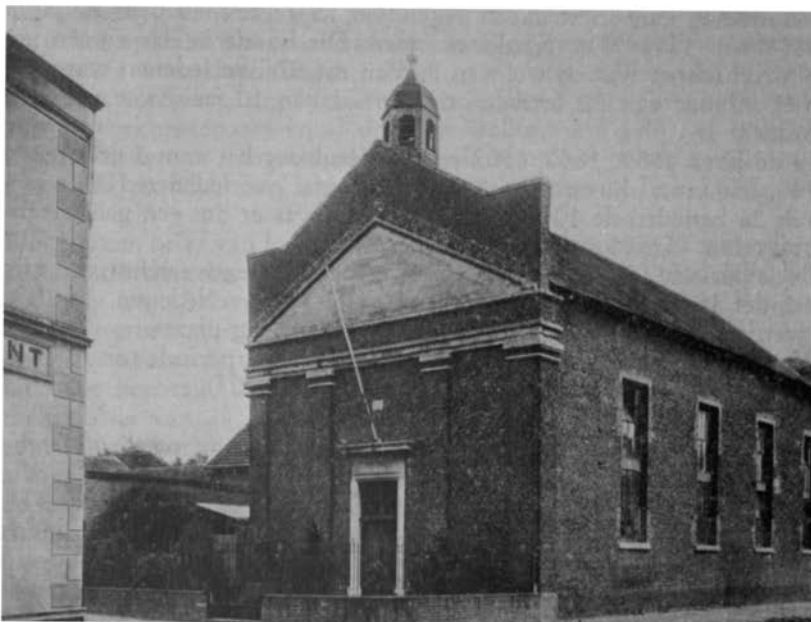
Onders Nieuwenhagen: 300.

Op 1 januari 1850 was het inwoneraantal nog verder gedaald, nl. tot 1062.

De komende 50 jaar zou dit aantal slechts langzaam gaan toenemen, want op 1 januari 1900 telde Nieuwenhagen nog pas 1441 wettig gedomicilieerden.

In 1906 steeg het voor de eerste keer met meer dan 100 personen nl. 113; het nam toen toe van 1682 tot 1795. In 1909 werden in Nieuwenhagen voor de eerste keer meer dan 100 personen geboren nl. 104; op 31 december van dat jaar telde Nieuwenhagen ook voor de eerste keer meer dan 2000 inwoners, te weten: 2163. De komende jaren zou het inwoneraantal snel stijgen, want op 31 december

1917 had Nieuwenhagen niet minder dan 3741 inwoners, 2057 mannen en 1684 vrouwen. De jaren na de eerste wereldoorlog daalde dit cijfer weer geleidelijk tot 1 januari 1922, toen Nieuwenhagen nog maar 3342 zielen telde.

Hierna steeg het echter weer zeer snel: op 1 januari 1925 voor het eerst boven de 4000, nl. 4220 en op 1 januari 1931 zelfs boven de 5000, nl. 5217 inwoners, 2727 mannen en 2490 vrouwen.

Op 31 december 1931 bereikte Nieuwenhagen het hoogste inwoneraantal van vóór de tweede wereldoorlog: 5594. Zo snel als dit cijfer echter sinds 1922 was gestegen, zo snel daalde het in de komende crisisjaren weer tot 31 december 1936, toen het nog maar 4674 bedroeg, dus ruim 900 minder dan op 31 december 1931.

Hierna begon het weer geleidelijk aan te stijgen, zodat Nieuwenhagen op 1 januari 1940 4844 inwoners telde.

Alvorens over te gaan tot het volgend aspect uit Nieuwenhagen's verleden volgt hier nog een vergelijkend overzicht betreffende het aantal geboorten, huwelijken en overlijdens in de gemeente gedurende drie perioden van vier jaar met telkens een tussenruimte van ongeveer een halve eeuw, nl. over de jaren 1809 t/m 1812, 1859, 1860, 1862 en 1863 en 1907 t/m 1910.

In de periode 1809 t/m 1812 werden te Nieuwenhagen 115 personen geboren, werden er 20 huwelijken voltrokken en overleden 110 mensen, waarvan 56 beneden de leeftijd van 10 jaar. Dit betekent dat er slechts een geboortenoverschot van 5 was. Laten we hier het, wat deze gegevens betreft, gunstige jaar 1812 buiten be-

schouwing, dan blijkt dat er tegenover 89 geboren en over de jaren 1809 t/m 1811 97 overledenen staan. Dit houdt in dat er een geboortentekort was en wel van 8. Van die 97 overledenen waren er niet minder dan 52 beneden de leeftijd van 10 jaar, wat ruim 53 procent is.

In de jaren 1859, 1860, 1862 en 1863 bedroeg het aantal geboren 145, het aantal huwelijken 34 en het aantal overledenen 109, waarvan 26 beneden de 10 jaar. In deze jaren was er dus een geboortenoverschot van 36.

In de periode 1907 t/m 1910 was er een geboortenoverschot van niet minder dan 221: 393 geboren tegen 172 overledenen. In deze jaren vond er 68 maal een huwelijksvoltrekking plaats.

Het geboortenoverschot steeg van 5 in de eerste periode tot 36 in de tweede en tenslotte tot 221 in de derde periode²⁾.

2. *De armoedebestrijding te Nieuwenhagen in de eerste decennia van de 19e eeuw.*

Nieuwenhagen telde in de eerste decennia van de 19e eeuw vele armen en daar de gemeente noch het armbestuur over de nodige middelen beschikten om hen, op welke wijze dan ook, te ondersteunen, besloot de burgemeester op 5 november 1811 een belasting op danspartijen in te voeren. Het besluit van 5 november bepaalde, dat de herbergiers voor elk bal 6 franks moesten storten in de armenkas en indien er meerdere dagen achter elkaar bal was, zoals bij de gelegenheid van de kermis, carnaval of andere feestelijke gelegenheden, moest voor de tweede en

daarop volgende dagen telkens 3 franks worden gestort.

Toen deze belasting met ingang van 1 april 1822 werd afgeschaft, raakte het armbestuur al gauw in moeilijkheden. Het bleek nog maar nauwelijks in staat te zijn het traktement van de geneesheer en de heelmeeester te betalen, zodat er praktisch niets meer overbleef voor onderstand aan de armen. De gemeente kon het armbestuur ook niet tegemoet komen door het verlenen van subsidie, daar ze daartoe de vereiste middelen niet had. Daarom besloot de raad in zijn vergadering van 16 juli 1830 opnieuw een belasting

ten behoefte van de armen in te voeren. Het werd wederom een belasting op danspartijen, maar daarnaast ook op toneelvertoningen en andere vermakelijkheden, zoals: „ten toon stellen van dieren, marionettenspelers, orgeldraaiers, vioolspelers, muzikmakers, zangers, toverkunstenaars en al degenen welke voor geld het publiek iets aanbieden te zien als ook door lichaamsvermaken”, aldus de letterlijke omschrijving van het raadsbesluit van 16 juli 1830.

Blijkens een brief van burgemeester en wethouders van 28 september 1830 vatte de commissaris van het arrondissement Maastricht het doel van deze belasting verkeerd op, want hij meende dat het gemeentebestuur met deze belasting beoogde alle vermakelijkheden uit de gemeente te weren; hij kon er daarom ook zijn goedkeuring niet aan hechten. Burgemeester en wethouders drongen er in gemelde brief van 28 september 1830 op aan, dat de commissaris accoord zou gaan met deze belasting om zo over inkomsten voor de armenkas te beschikken, terwijl de belasting bovendien de rust in de gemeente ten goede zou komen. want nu werden er elke zonen feestdag danspartijen gehouden, die de jeugd uit de verre omtrek naar Nieuwenhagen lokten. De belasting werd in 1833 inderdaad goedgekeurd.

In 1817 heeft Nieuwenhagen een moeilijke tijd doorgemaakt, wat blijkt uit een paar besluiten uit dat jaar. Op 28 februari besloot de raad om vanaf maart tot aan de aanstaande oogst elke maand beurlings vier leden uit haar midden aan te wijzen, die bij de meest gegoede ingezetenen zouden rondgaan voor ondersteuning der armen: de opbrengst zou onmiddellijk aan de meest behoeftigen worden uitgedeeld. Dit besluit werd genomen omdat er in de gemeente te weinig vermogende inwoners waren om voortdurend te voorzien in het onderhoud van het groot aantal armen. Toen in de zomer van 1817 10.000 hectoliter koren in omloop werd gebracht, besloot het college van weldadigheid tezamen met een buitengewoon college van weldadigheid, dat was gevormd met het oog op de kritieke toestand, op 2 juni 1817 om van dit koren niets aan te vragen en wel om de volgende redenen:

ten eerste omdat de armen, die het grootste gedeelte van de gemeente uitmaakten, de prijs ervan niet konden opbrengen;

ten tweede omdat de bemiddelde inwoners er geen vraag naar hadden gedaan; ze hadden er geen behoefte aan;

ten derde omdat in het zomerseizoen veel behoeftige inwoners naar de zuidelijke provincies afreisden om daar werk te zoeken, „om er zich nering te verschaffen” aldus het besluit.

Aan het einde van dit tweede onderwerp zij nog verwezen naar een verzoekschrift van de gemeenteraad, gericht aan de koning, waarin de armoedige situatie van de gemeente zelf ook tot uitdrukking komt en wel op een gebied van de allereerste levensbehoefte, nl. de drinkwatervoorziening.

Uit dit verzoekschrift van 16 augustus 1819 blijkt dat de gemeente in de kom niet over zuiver drinkwater beschikt. Alleen op buitenplaatsen, gelegen op meer dan een uur gaans van de kom, kon men zuiver water verkrijgen en dan nog alleen tegen betaling, zodat alleen het zeer klein aantal gegoede ingezetenen van deze gelegenheden kon profiteren. De midden- en arme klasse der inwoners, $\frac{3}{4}$ deel aldus het request, stond niets anders dan onzuiver poelwater ter beschikking en dit dan ook nog maar in niet al te droge tijden. Dit had uiteraard allerlei ziekten tot gevolg.

Men verzocht de koning nu om een subsidie voor het maken van een waterput, want deze zou de gemeente vanwege een niet al te gunstige ligging 1200 gulden gaan kosten, een bedrag dat ze onmogelijk kon opbrengen. Zelfs indien de inwoners van Nieuwenhagen zelf de handen uit de mouwen zouden steken, zou een waterput nog altijd 800 gulden gaan kosten: „hoe bereid zich ook de inwoners aanbieden voor alle hunne handen aan het werk te slaan en karrevragten te doen, zijn er dog geene uitzigten om de kosten te bestrijden, hoe veel hier aan zoude kunnen bezuinigd worden door de tighelsteenen zelfs te prepareeren en de kosten te doen, van een deskundigen te betaalen om hun de hand te leiden en aante-kopen de steenkoolen, tot het bakken derzelve gaarne zouden zij de koolenvragten doen, aan de Landskoolkuilen te Kerkraden; dan de aarde helpen uitwerken en wegbrengen en hierbij halen de nodige kalk, tot welkers aankoop zij ook niet wel de kosten kan doen en dan de enorme kosten van dagloon der metzelaars voor het metzelwerk van dien put, die ten minsten op 50. nederlandsche ellen diepte hebben moet, zoo dat de uitgaven boven de vrijwillige hand arbeid en vragten, wel te bedragen kan koomen aan acht honderd guldens, waar toe in de gemeente geene hoegenaamde uitzichten zijn, dezelve te bekoomen, hoe zuinig ook in de gemeente uitgaven gehandeld wordt en waartoe wij vrijmoedig het oordeel van onze Bovengestelde kunnen inroepen”.

Nog hetzelfde jaar kreeg Nieuwenhagen zijn eerste waterput en twee jaar later, nl. in 1821, werden er nog twee putten bijgebouwd³⁾.

3. Een merkwaardig raadsbesluit uit 1845.

Op 13 mei 1845 riep burgemeester J. W. Boermans de raad bijeen om een missive van de commissaris van het district Maastricht van 12 april 1845 te behandelen, alsmede een resolutie, gericht aan de staatsraad gouverneur, waarin verschillende inwoners van Nieuwenhagen zich keerden tegen de benoeming van J. J. Römken tot schepen en wel omdat hij „onkundig in lezen en schrijven” was. Besloten werd om Römken in de vergadering van 17 mei aan de tand te voelen om zodoende een oordeel te kunnen vellen over zijn al of niet kunnen lezen en schrijven.

In de bewuste vergadering van 17 mei haalde burgemeester Boer-

mans een memoriaal administratief uit zijn zak, aldus het besluit, en bood dit ter lezing aan schepen Römzens aan.

Nadat Römzens hier een gedeelte uit had voorgelezen, werd de mening der raadsleden hierover gevraagd. Burgemeester J. W. Boermans en raadslid P. J. Hanssen betoonden hun tevredenheid, terwijl schepen H. J. Franken te kennen gaf het voorgelezene niet te hebben verstaan. De raadsleden J. H. Moors, J. G. Borghans en F. J. Scheeren verklaarden er zich ten volle van te hebben overtuigd, dat „Römzens ongeleert is, hij kan niet lezen en ook niet schrijven”, aldus letterlijk het raadsbesluit.

Daar deze raadsleden echter de staat van kandidaten voor het schepenschap, die op 6 oktober 1844 was opgemaakt, mede hadden ondertekend, moesten zij een verklaarbare reden aanvoeren voor deze ondertekening, want ze waren ook toen al op de hoogte van het analfabetisme van Römzens.

Ze schoven nu om zich schoon te praten de schuld in de schoenen van de burgemeester en verklaarden, dat deze hen op de zesde oktober had overdonderd door te verklaren, dat hij als burgemeester het recht had diegene tot schepen te benoemen, die hij wilde. Dit ging echter tegen alle bestaande wetten in, verklaarden de bewuste drie raadsleden nu. Met het argument dat de burgemeester bij de kandidaatstelling naar voren had gebracht, nl. dat er maar weinig

geschikte personen waren voor de post van schepen, konden zij wel instemmen, terwijl ze er ook niet zo zwaar aan tilden dat Römken eens gevangen had gezeten, omdat dit maar voor een overtreding tegen voorschriften inzake maten en gewichten was geweest.

Maar nu komen wij tot de meest merkwaardige passage van dit raadsbesluit, letterlijk luidend:

„maar omdat onze gemeente in een ongelukkige toestand verkeert, wordt er altoos gezien op mannen dewelke heel ligvaardig hunne naam tekenen op stukken, hetwelk de gemeente zouden tot ondergang brengen - god maag geeven dat daaraan een einde maag koomen”.

Op wie nu slaat „mannen dewelke heel ligvaardig hunne naam tekenen”? Op de inwoners van Nieuwenhagen, die het protest tegen de benoeming van Römken bij de gouverneur hebben ingediend of op de drie raadsleden, die zich bij dit protest hebben aangesloten, maar toch de kandidatenlijst van 6 oktober 1844 lichtzinnig van hun naam en dus hun goedkeuring hebben voorzien? Slaat deze passage op de drie opposanten in de raad, dan vallen zij zich zelf duidelijk af, slaat ze echter op de protesterende inwoners van Nieuwenhagen, waar het meeste voor te zeggen valt, dan vallen ze zich zelf ook af, want ze hebben immers dit protest in deze vergadering ten volle gesteund. Twee van de drie opposanten, nl. de heren J. H. Moors en F. J. Scheeren hebben dit blijkbaar zelf ook gevoeld, want ze tekenen in tegenstelling tot J. G. Borghans dit raadsbesluit niet. Wel wordt het nog getekend door raadslid I. P. Quaedvlieg, die echter in de vergadering zijn mening over de leesen schrijfkunst van Römken niet heeft uitgesproken. Ook Römken zelf tekent het. Al met al is dit raadsbesluit van 17 mei 1845 dus wel een merkwaardig en niet helemaal duidelijk besluit, maar wat er ook van zij, het heeft geen nare gevolgen gehad voor schepen Römken, want hij is deze functie blijven vervullen en is enkele jaren later zelfs tot ambtenaar van de burgerlijke stand benoemd, wat er op wijst dat Römken wel degelijk kon lezen en schrijven ⁴).

4. *De plannen van Gedeputeerde Staten voor de herindeling van Zuid-Limburg, uit 1920, met betrekking tot Nieuwenhagen en de reacties uit Nieuwenhagen hierop.*

Het laatste onderwerp is geput uit een recentere periode uit Nieuwenhagen's verleden; het speelt zich 50 jaar geleden, in het begin van de jaren twintig, af. Het is een onderwerp dat vandaag de dag ook weer zeer actueel is, nl. de herindeling van Zuid-Limburg.

In 1920 kwam Gedeputeerde Staten met het plan om in de gemeentelijke indeling van in het bijzonder Zuid-Limburg wijziging te brengen met als doel, voornamelijk door samenvoeging van de kleine gemeenten, te komen tot een eenvoudige bestuursorganisatie en tot krachtigere gemeenten, die beter in staat zouden zijn haar veelomvattende taken naar de gestelde eisen te vervullen.

Het plan van Gedeputeerde Staten hield o.a. in dat de gemeenten Ubach over Worms en Eijgelshoven en een gedeelte van Nieuwenhagen zouden worden samengevoegd tot een nieuwe gemeente, de gemeente „Waubach”, terwijl gedeelten van Nieuwenhagen, nl. het gedeelte begrensd door de gemeenten Heerlen en Schaesberg, zouden worden toegevoegd aan de nieuw te vormen gemeente „Heerlen”. In een brief van 21 maart 1921 gaf het college van burgemeester en wethouders aan Gedeputeerde Staten te kennen geen bezwaren te hebben tegen de vorming van de nieuwe gemeente Waubach.

Wel maakte men bezwaar tegen het afstaan van een gedeelte der gemeente aan de noord- en westzijde aan de gemeente Heerlen en pleitte men voor de bijvoeging van het gedeelte der gemeente Schaesberg, dat gelegen was tussen de twee vooruitspringende uiteinden van Nieuwenhagen, bij de nieuw te vormen gemeente „Waubach”.

Men verzette zich op de eerste plaats tegen het afstaan van genoemd gedeelte der gemeente aan de nieuwe gemeente Heerlen, omdat Nieuwenhagen daar gemeente-eigendommen had liggen.

Deze gemeenteterreinen nu lagen in de onmiddellijke nabijheid van de in aanleg zijnde vierde ontginningszetel der Oranje-Nassaumijnen van Heerlen, zodat deze in de komende jaren belangrijk in waarde zouden stijgen en zo een grote bron van inkomsten voor de gemeente zouden kunnen worden.

Een tweede reden waarom de voorgestelde afscheiding werd bestreden en gepleit werd voor de bijvoeging van een gedeelte van Schaesberg, was gelegen in het feit, dat in het gedeelte van Schaesberg, dat zonder groot bezwaar bij „Waubach” zou kunnen worden gevoegd, een station was gelegen. Werd dit gedeelte ook bij Heerlen gevoegd, dan kwam de nieuwe grote gemeente zonder directe aansluiting op een verkeersmiddel te zitten, waardoor de handel en het verkeer een groot nadeel zouden ondervinden, wat weer tot gevolg zou hebben, dat in de naaste toekomst de vestiging van industrie- en nijverheidsbedrijven binnen de gemeente zou worden belemmerd.

Tot zover burgemeester en wethouders.

Noch de commissie, als bedoeld bij artikel 131 der gemeentewet, noch de gemeenteraad deelden echter het standpunt van burgemeester en wethouders en spraken zich dan ook uit tegen het plan van Gedeputeerde Staten en aldus tegen de nieuw te vormen gemeente „Waubach”.

Op de allereerste plaats kante men zich tegen de naam „Waubach”, volgens hen een Duitse naam, die ook in het plaatselijk dialect niet voorkwam, en die zodoende tegen het nationaliteitsgevoel van de inwoners van Nieuwenhagen zou indruisen.

Daarentegen was de naam Nieuwenhagen Nederlands, waarvoor men als bewijs aanvoerde het feit, dat aan die naam bij besluit van

de Hoge Raad van Adel een wapen was verleend, dat als gemeentelijk wapen van Nieuwenhagen mocht worden gevoerd, een hoge gunst, die noch aan Ubach over Worms, noch aan Eijgelshoven mocht ten deel vallen, aldus de gemeenteraad. De commissie als bedoeld bij artikel 131 der gemeentewet stelde, mocht het plan van Gedeputeerde Staten onverhoopt toch doorgang vinden, als naam van de nieuwe gemeente voor: „Nieuwenhovenbach”.

Vervolgens was men tegen de nieuw te vormen gemeente, omdat deze gemeente nooit een bebouwde kom kon krijgen vanwege de grote afstand tussen de afzonderlijke plaatsen, wat de zgn. dorpspolitiek ten eerste zou bevorderen, zodat het ergste te vrezen viel voor de algemene rust en welvaart van de nieuwe gemeente.

Verder was men om dezelfde redenen als burgemeester en wethouders tegen de bijvoeging van gedeelten van Nieuwenhagen bij Heerlen en had men bezwaren tegen de voorgestelde wachtgeldregeling voor de gemeente-ambtenaren.

Tenslotte wees men nog op de verzwaring van lasten van allerlei aard, die zich voor de inwoners van Nieuwenhagen bij de annexatie zouden doen gevoelen, zoals de grote afstand tot het gemeentehuis en de grotere belastingdruk.

Door de opsomming van deze redenen en grieven meende de raad in zijn rapport over de samenvoeging van 27 oktober 1921 zijn mening tot behoud van een zelfstandig Nieuwenhagen genoegzaam te hebben gestaafd; men hoopte dan ook, dat het de Regering mocht behagen het voorgestelde ontwerp van Gedeputeerde Staten in te trekken. Wat inderdaad is geschied ⁵⁾.

W. VAN MULKEN

NOTEN:

- 1) De gegevens voor dit artikel zijn geput uit het gemeente-archief van Nieuwenhagen uit de periode 1800-1939, beschreven in de „Inventaris van de Archieven der Gemeente Nieuwenhagen”, Maastricht 1972.
- 2) Gemeentebegrotingen 1810-1814, inventaris nummers 270-274; statistische opgaven inzake de bevolking 1809-1812, 1815, 1820, 1835, 1836, 1850, 1859, 1860, 1862, 1863, resp. inv. nrs. 1519-1522, 1525, 1528-1531, 1540, 1541, 1543, 1544; register van besluiten van de gemeenteraad 1837-1853, inv. nr. 40; verslagen van de toestand der gemeente 1899, 1906-1910, 1917, 1922, 1925, 1931, 1936, resp. inv. nrs. 103, 107-111, 113, 118, 121, 126 en 131.
- 3) Registers van besluiten van de gemeenteraad 1809-1831, 1837-1853, resp. inv. nrs. 39 en 40; stukken betreffende het maken van een put, inv. nr. 1762; stukken betreffende het maken van twee waterputten, inv. nr. 1763.
- 4) Register van besluiten van de gemeenteraad 1837-1853, inv. nr. 40.
- 5) Stukken betreffende het plan om de gemeenten Ubach over Worms en Eijgelshoven en een gedeelte der gemeente Nieuwenhagen samen te voegen tot een nieuwe gemeente „Waubach”, en de gemeente Schaesberg en gedeelten van de gemeenten Heerlen, Brunssum, Hoensbroek en Nieuwenhagen tot een nieuwe gemeente „Heerlen”, inv. nr. 139.

Uit de geschiedenis van Schinveld

«Valkenburgse Lenen te Schinveld»

Deze bijdrage over de „Geschiedenis van Schinveld” is oorspronkelijk geschreven als vervolgartikel nr. 202 tot en met 208 voor het parochieblad van Schinveld, de „Eligiusbode” (1949-1957). Omdat de opzet van dit blaadje in 1957 veranderde, is toen de publicatie stopgezet. Wij vermelden dit omdat de inhoudsopgaaaf van de complete serie artikelen over de „Geschiedenis van Schinveld”, die zich bevindt in het Stads-Archief van Maastricht, deze nummers reeds noemt, evenals de nummers 209-211 over „Het Klooster van Schinveld”, 212-214 over het „Raadhuis van Schinveld” en 215-218 over de „Scholen van Schinveld”. De genoemde artikelen zullen hopelijk in de volgende afleveringen van „Het Land van Herle” verschijnen. De belangrijkste bron voor deze bijdrage zijn de „Publications”. Het voornaamste doel is de inwoners van Schinveld en andere belangstellenden attent te maken op het bestaan van deze gegevens überhaupt, maar de nadruk ligt toch op de correcties, verklaringen en aanvullingen die er aan zijn toegevoegd en die bijzonder de belangstelling zullen wekken van degenen die ter plaatse bekend zijn.

Om te kunnen verstaan wat er bedoeld wordt met „Valkenburgse Lenen”, moeten wij eerst iets zeggen over het ontstaan van het Leenstelsel. Oorspronkelijk waren alle eigendommen vrij. De Romeinen en Germanen die ons land in bezit hebben gehad, kenden wel het recht van eigendom, maar niet het Leenstelsel of feodaliteit. Dit is eerst ontstaan in de verwarde tijden die volgden op de regering van Karel de Grote (800), toen Europa aan een lange regeringsloosheid was overgeleverd. Toen begonnen de Keizer en de Rijksgroten, om hulp te krijgen in de nood, een gedeelte van hun gebied weg te geven aan hun getrouwe onderdanen, niet in volle eigendom, maar slechts als „geleend goed”. Zo ontstond de verhouding van Leenheer tot Leenman, welke laatste dan aan de Keizer of Rijksgroten een bepaalde som moest betalen en zich in oorlogstijd met zijn personeel ter beschikking van de Leenheer moest stellen („heergeweide”).

Vele andere vrije eigenaars van hoeven, ook die in het Land van

Valkenburg, waartoe Schinveld behoorde, volgden dit voorbeeld na, omdat zij zich niet sterk genoeg voelden om hun eigen goed te bewaken of zich tegen een machtige nabuur te verdedigen. Zij verklaarden zich vrijwillig tot Leenman, niet van de Keizer, maar van een of andere machtige edelman uit de streek en dat was voor onze streek de Graaf van Valkenburg, sedert de Heerlijkheid Valkenburg in 1357 door Keizer Karel IV tot Graafschap was verheven. Bij overlijden van de Leenman of bij verkoop van het Leengoed moest de nieuwe Leenman telkens een bepaalde som betalen en zijn onderworpenheid aan de Leenheer betuigen. Dit wordt bedoeld, als men zei dat het Leen „verheven” werd, welke term wij herhaaldelijk moeten gebruiken in de volgende artikelen.

Sommige van die Lenen werden samengevoegd tot een „Heerlijkheid”. Dat wil zeggen, dat de Heren van die Lenen bijzondere rechten hadden, zoals jacht- en visrecht, recht van een watermolen, recht om bomen langs de wegen te planten, muntrecht, tolrecht, tiendrecht (belasting heffen). Het belangrijkste recht was dat waarbij de Heer het recht had schout of drossard en schepenen te benoemen (Schepenbank), een gevangenis en een galg op te richten en boeten te innen.

De Heerlijkheid Brunssum en Schinveld werd opgericht in 1557. Enige jaren na het ontstaan van het Graafschap Valkenburg in 1357, begon men daar lijsten op te maken van de Lenen die tot Valkenburg behoorden. Vandaar ook, dat we eerst van 1380 af, iets weten over Schinveldse adellijke goederen, terwijl deze in werkelijkheid reeds veel langer bestonden. De lijsten zijn echter niet volledig en ze houden op omstreeks 1790, omdat door de Franse Revolutie het Leenstelsel is afgeschaft.

In het Bestuur of de Staten van het Graafschap Valkenburg waren slechts twee groepen vertegenwoordigd, de Ridderschap en de Schepenbanken. Het getal der leden van de Ridderschap was niet vastgesteld. Deel daarvan maakten uit, alle edelen die een kasteel of „riddermatige hofstede” bezaten en die bovendien andere vaste goederen bezaten met een minimumwaarde van f 6.000,—.

In 1661 (einde van de 80-jarige oorlog - Partagetractaat) waren er slechts 6 edellieden, die de eed aflegden in de Staten van Valkenburg: de Heer van Borgharen, Heer Vos van Brunssum, Baron van Hartelsteijn, de Heer van Dammerscheydt (Voerendaal), de Heer van Till te Heerlen en Heer Caspar van Berck te Schinveld.

Wij laten thans de lange lijst volgen van de Valkenburgse Lenen en hun „verheffingen”. Hier en daar geven wij wat bijzonderheden, die de eentonigheid wat kunnen breken. De voornaamste bedoeling van al die namen is om te laten zien welke adellijke heren in de loop der tijden te Schinveld hebben gewoond of er althans grote eigendommen hebben gehad. Ook het Kasteel Lammendam ontbreekt niet. Vele namen van edellieden te Schinveld of omgeving

zijn ook een bewijs dat de Geschiedenis van Schinveld van het begin af ten zeerste verbonden is met die van het Land van Heinsberg. Want als wij namen ontmoeten als Heer van Brempt, van Randerath, Leijffart van Linnich, van Lieck, Van Breil en Huis ter Hallen, dan zijn dat ook tegenwoordig nog namen van dorpen in de buurt van Heinsberg, terwijl het „Haus Hall” nog bestaat in Ratheim.

I. Het Huis Heijenhoven.

Dit leengoed, meestal het „Schinvelder Huis” genoemd, omvatte 22½ bunder en was met een „tiende” (belasting) daartoe behorende, een „Groot Leen” van het Huis van Valkenburg. „Groot Leen” noemde men die, welke inhielden het volle „hergeweide” of verplichting tot soldatendienst bij den „Heer” in tijd van oorlog. Meestal kon men dit afkopen met 15 goudgulden aan de leenheer, 5 gulden 8 stuivers Brabants aan de stadhouder, 9 gulden aan de griffier en de leenmannen en een halve pattacon voor het opmaken der akte. Onder „Klein Leen” verstond men die, waarvoor men slechts een gedeelte van genoemd bedrag hoefde te betalen bij de „verheffing”.

Oorspronkelijk d.w.z. toen men de Lenen ging omschrijven, was het Schinvelder Huis in bezit van de adellijke familie van Heijenhoven, waaruit het voor een tijd overging in die van Boisdorf. Edmond van Heijenhoven bezat het in de 14e eeuw en stierf vóór 1385. Het oorspronkelijke kasteel is waarschijnlijk nog veel ouder. Het werd „verheven”:

1385 door Willem van Boisdorf.

1430 door Peter van Heijenhoven en na zijn dood door zijn broer Dederik van Heijenhoven. Getuige is dan in sept. 1443 Arnold van Chevel, stadhouder. Uit het volgend jaartal blijkt, dat de lijst niet volledig is.

1537 door Dirk van Heijenhoven en na diens dood door Scheifart van Merode. De naam Heijenhoven verdwijnt dan uit Schinveld, omdat Dirk van Heijenhoven slechts een dochter had, Eva van Heijenhoven, welke huwde met Ridder Werner de Merode, burgemeester van Düren.

1540 door Jonkheer Willem van Merode. Dit is een zoon van Eva van Heijenhoven. Hij stierf zonder erfgenamen.

1640 de 17e juli, door Jonkheer Theodorus van der Heijden, genaamd Belderbusch. Hij had het Schinvelder Huis gekocht, toen de goederen van de bewoners onzer streek verbeurd werden verklaard, waarschijnlijk door Frederik Hendrik met zijn Hollandse troepen. Wij zijn dan nl. in de 80-jarige oorlog en onze streek behoorde tot Spanje. De verbeurdverklaring geschiedde uit represaille, zodat we kunnen aannemen, dat de bewoners dezer streek de Hollandse troepen op een of andere wijze een hinderlaag hadden gelegd.

1644 de 9e april, door Peter van Hedel uit naam van Jonkheer Johan van Engelbert van Ellerborn.

Als de Spanjaarden de Hollanders weer verdreven hebben en de vrede van Munster gesloten is in 1648, komen de rechtmatige erfgenamen weer aan bod.

Er gaat nu weer een nieuwe familie heersen op Huis Heijenhoven of Schinvelder Huis, doordat de wettige erfgename Catharina de Merode huwt met een baron van Berk, welke familie reeds Heer Ter Hallen was. Daarom krijgen we de volgende „verheffingen”:
1664 door Caspar van Berk.

1669 door Anna Elisabeth van Berk, zijn dochter. Deze is vier maal gehuwd geweest. Het derde huwelijk sloot zij met Baron Willem Godfried van Bronsfelt, waardoor deze familie Heer werd op Huis Heijenhoven. Ook de familie van Bronsfelt komt van Huis Ter Hallen. (Zie ook Gesch. van Schinveld no 104 tot 111). Heijenhoven wordt dan verheven:

1692 door Johan Adolf van Bronsfelt. De familie van Bronsfelt verarmt echter weldra zodanig, dat ze genoodzaakt is het kasteel Heijenhoven te verkopen. Het wordt gekocht en verheven:

1731 door Leopold Duijckers, drossard van het Graafschap Amsterrade, wonende in het Raath (Bingelrade).

1734 door de schepen Severin Frijs in naam van Anna Elisabeth Duijckers, zuster van Leopold Duijckers. De familie Duijckers heeft waarschijnlijk niet gewoond op Huis Heijenhoven. Daar was alleen nog een pachter sedert deze tijd.

1755 door de pachter Frans Nuchelmans in naam van de gezusters Duijckers te Aken. Zij waren te Aken gaan wonen bij een nicht Agnes van Thienen, nadat het kasteel in het Raath door de Bokkerijders in 1751 in brand was gestoken. Deze nicht wordt dan ook erfgename.

1793 door notaris Robroeck in naam van Maria Agnes van Thienen te Aken. Toen kwam de Franse Revolutie ook hier, die een einde maakte aan het Leenstelsel met zijn „verheffingen”. Vanaf die tijd geldt onze tegenwoordige wijze van erven en kopen.

Omstreeks 1805 huwt Agnes van Thienen met Frans Willem Pelser, die het leengoed overdeed aan een zekere Heijgrath uit Hulst bij Crefeld en deze verkoopt Huis Heijenhoven in 1848 aan Michaël Beckers, die in 1870 burgemeester van Schinveld wordt. De familie Beckers is tot heden toe eigenaar gebleven.

II. *Daem Heijnenleen.*

Dit leengoed werd oorspronkelijk verheven als „Groot Leen” van Valkenburg door Wisken van Geverik en daarna:

1381 door Willem van de Wijer van Merkelbeek. Ook deze lijst is onvolledig en bovendien moet opgemerkt worden, dat niet tot ieder leengoed een kasteel of hoeve behoorde. Nadat het leengoed in bezit geweest is van Dirk Vrill wordt het verheven:

1551 door Hendrik Daemen en vervolgens door Hendrik Severens. Vermoedelijk is de naam van het leen „Daem Heijnenleen” een vergissing en had het moeten heten naar genoemde Hendrik Daemen „Hein Daemenleen”. Dit is des te waarschijnlijker, omdat dezelfde Hendrik Daemen in 1551 nog een ander leen te Schinveld in zijn bezit heeft, dat de juiste naam draagt en waarover wij later zullen spreken. Dan volgt:

1608 door Dirk Nelis van Schinveld.

1618 door Arnold Herle.

1623 door Gilis Vijgen.

1665 door Jacob Stuijrmans.

1717 door Peter Beesten.

(wordt vervolgd)

Amstenrade.

J. H. W. BOSCH.

HISTORISCHE CHRONIEK

AANWINSTEN

GEMEENTELIJKE OUDHEIDKUNDIGE DIENST HEERLEN

Genealogische collecties:

Door schenkingen van de heren N. Eussen, Valkenburgerweg 74 te Nuth, J. Schouten, Leonard Stassenstraat 28 te Heerlen en H. Breuer, Nassaustraat 84 te Kerkrade kon deze verzameling aangevuld worden met $\pm$ 1120 stuks.

LEZINGEN.

1. De heer L. van Hommerich hield op 9 april 1973 voor 70 leerlingen van de Christelijke Scholengemeenschap Joh. Calvijn (Rotterdam-Z.) een lezing met dia's over romeins Trier in de leeszaal van de gemeentelijke oudheidkundige dienst.
2. Op 14 mei 1973 sprak drs P. Spierts voor de leden van de werkgroep van de historische kring „Het Land van Herle” over „De historische demografie van Heerlen in de 17e en 18e eeuw”.

PUBLIKATIES.

In maart 1973 verscheen het eerste nummer van de Sectie Genealogie van het L.G.O.G.. Deze aflevering bevatte o.a. de volgende bijdragen: Kwartierstaat van mgr dr J. M. Gijsen; Het geslacht Vijgen te Heerlen; Familie van Soest te Broekhuizen; Kwartierstaat Joosten-Linskens; Familie Claessens te Sint-Pieter.

EXCURSIES.

Op 7 april 1973 organiseerde de Kring Heerlen van het L.G.O.G. voor zijn leden een excursie naar het stadhuis van Maastricht en de Sint Servaaskerk. Deze bijeenkomst, waaraan door $\pm$ 50 personen werd deelgenomen, stond onder leiding van Broeder Sigismund Tagage.

Op 5 mei 1973 organiseerde de Kring Heerlen van het L.G.O.G. voor zijn leden een bezoek aan de abdij Rolduc, kasteel Ehrenstein en de overblijfselen van de romeinse villa te Kaalheide. Deze excursie, welke onder leiding stond van de heren drs L. Augustus en L. van Hommerich werd door ongeveer 80 personen bijgewoond.

REDAKTIE

- 27 feb. Benoeming bij Koninklijk Besluit van dr C. H. Elbers uit Schaesberg tot plaatsvervangend lid van de Algemene Rekenkamer; op 7 maart legt hij op paleis Soestdijk in handen van de Koningin de bij de wet voorgeschreven eden af.
- 1 mrt De overgrote meerderheid van de Tweede Kamer verklaart zich akkoord met het regeringsbesluit tot gedeeltelijke overplaatsing van het Centraal Bureau voor de Statistiek van Den Haag naar Heerlen.
- 1 mrt Aanvang werkzaamheden door de nieuw ingestelde zelfstandige inspectie der directe belastingen (buitenlanders) in het belastingkantoor, Groene Boord, Heerlen; tot hoofd hiervan werd benoemd K. A. Metselaar.
- 9 mrt Viering gouden bestaansfeest Glasmaatschappij B.V., Schaesbergerweg, Heerlen; tevens huldiging van jubilarissen.
- 10 mrt Installatie door deken P. Jochems van nieuw priester-team, pastoor F. Leentjens en de kapelaans P. de Swart en L. Simons, in de Christus Koningkerk te Nieuw-Einde, Heerlen; het werkerrein bestrijkt de Christus Koningparochie en het rectoraat Judas Tadeus.
- 12 mrt Officiële overhandiging door drs H. R. van Ommeren, provinciaal inspecteur van de gemeente- en waterschapsarchieven in Limburg, aan burgemeester mr H. Th. Vrouwenraets van eerste exemplaar van de gemultiplieerde inventaris van het oud-archief van Nieuwenhagen, samengesteld door W. van Mulken.
- 21 mrt Officiële opening nieuwe politiebureau, Kouvenderstraat, Hoensbroek, door de Commissaris der Koningin.
- 22 mrt 50-Jarig bestaansfeest protestants-christelijke Minister De Visserschool, Palemigerboord, Heerlen.
- 25 mrt De dameskegelclub Entre Nous uit Heerlen behaalt in Den Haag het landskampioenschap in de 1e afdeling damesclubs.
- 29 mrt Opening tentoonstelling van werken uit de kollektie hedendaagse kunst van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen in Heerlens raadhuys door de Commissaris der Koningin.
- 1 apr. E. M. J. Prick, burgemeester van Schaesberg, op 53-jarige leeftijd overleden.
- 2 apr. Afscheid van H. H. Heuvelmans, Hoofd Afdeling Registratuur en Interne Zaken ter Gemeentesekretarie van Heerlen.
- 6 apr. Officiële opening van eerste aangepaste hotel voor gehandicapten in Nederland van de vakantiestichting ORA (Oud-Revalidatiepatiënten Amsterdam) aan de Ganzeweide 125, Heerlerheide-Heerlen, door de geneesheer-direkteur van het Revalidatiecentrum "Hoensbroeck" dokter C. W. de Ruyter, voorzitter Nederlandse Vereniging voor Revalidatie.
- 9 apr. Uitreiking door burgemeester drs F. J. W. Gijzels van oorkonde en van de aan de onderscheiding „ereburger van de stad Heerlen" verbonden gouden medaille aan de 70-jarige Jan Maenen.

- 12 apr. Opening zelfbedieningswarenhuis Plaza in Aken, tot stand gekomen door samenwerking van Co-op Aken en Co-op Zuid-Limburg, door Akens en Heerlens burgemeester.
- 17 apr. Officiële openstelling voor het verkeer van het tracée van de E-39 tussen klaverblad Kerensheide en Maasmechelen (Be.) met de daarin gelegen belangrijke schakel, de nieuwe brug over Julianakanaal en Maas, door staatssecretaris K. W. Buck van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en diens Belgische ambtgenoot staatssecretaris M. Vandewiele.
- 19 apr. Officiële opening tunnel onder Antwerpseweg, Heerlen, voor het verkeer naar en van het nieuwe gebouw van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds door Heerlens burgemeester.
- 25 apr. Uitreiking van „Burgemeester van Grunsven cultuurprijs” aan de cineast Eduard van der Enden uit Amsterdam door Heerlens burgemeester.
- 25 apr. Afscheid van de 81-jarige mej. A. E. Derichs, „zuster Lisa”, wegens beëindiging werkzaamheden bij het Rode Kruis, afdeling Heerlen.
- 28 apr. Het eerste dames-team van de volleybalclub Bekkerveld, Heerlen, behaalt in Assen voor de derde maal het landskampioenschap.
- 29 apr. Fusie tussen de Heerlense volleybalclubs Bekkerveld en Hevok en sponsoring door chocoladefabrikant Van Houten; de nieuwe naam is Van Houten-VCH (Volleybal Combinatie Heerlen).
- 1 mei Gouden jubileum Atletiek Vereniging Oranje Nassau (AVON), Heerlen.
- 11 mei Officiële opening verzorgingstehuis voor bejaarden „De Dormig”, Op de Heugden, Schaesberg, door drs J. Lebens, lid Gedep. Staten van Limburg.
- 12 mei Viering gouden jubileum van de Treebeekse tennisvereniging ATIVU (Aangenaam Tennissen in Vrije Uren).
- 12 mei Officiële opening speeltuin voor gehandicapte kinderen „Het Kleine Paradijs”, Gatestraat, Nieuwenhagen, door mevrouw van Rooy, echtgenote van de Commissaris der Koningin.
- 15 mei Promotie van de in Schaesberg wonende en aan het De Weverziekenhuis in Heerlen verbonden zenuwarts J. M. F. A. Mol tot doctor in de geneeskunde aan de rijksuniversiteit te Utrecht op het proefschrift „Doppler haematotachografisch onderzoek bij cerebrale circulatiestoornissen”.